

Decoding Esan Indigenous Knowledge for Conflict Resolution: The Case Study of a Community in Mahasarakham Province, Thailand

Sukree Nakyam^{*}

(Received Date: August 7, 2023, Revised Date: October 1, 2023, Accepted Date: October 3, 2023)

Abstract

This study aimed to examine the components and their inherent meanings of the process of conflict resolution relying on Esan indigenous knowledge. It used qualitative methods to seek a deeper understanding of this social phenomenon within its natural setting. Volume of data were collected through participant and non-participant observations, and in-dept interviews conducted with twelve key informants selected through stratified purposeful sampling approach due to their experience in and knowledge about conflict and resolution, and diversity in age and gender. Integrating thematic and grounded theory approach of analysis, various themes were emerged. The study revealed that community conflict resolution was the process of community-based and self-management mediation operated as a social tool for attaining the expected goal reconciliation. The process provided flexibility in which decisions made on components of the process, tactics, and dealing with immediate or unexpected events were based on consideration of participants. It comprised two stages including pre-mediation preparation and mediation day. Pre-mediation preparation was a planning stage showing what to be prepared for and how to convince different parties to participate in community mediation. On the mediation day, mediation process was open to all community members. Participants included the key persons verbally invited and the persons participating voluntarily. The essence of the process was associated with resolution skills. To attain the expected goal, each issue connecting with each other within conflict was resolved by supporting and urging the disputants to understand the issue and agree with a resolution. This showed the importance of collaborative persuasion as a tactic for changing belief, emotion, and behavior. Persuasion efforts developed the uniqueness of interventions, dialogues, and languages and meanings.

Keywords: Components, Conflict Resolution, Indigenous Knowledge, Mediation, Persuasion

---

^{*} Lecturer, College of Politics and Governance, Mahasarakham University

ถอดรหัสภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่นอีสานในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง: กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดมหาสารคาม*

สุกรี นาคแย้ม^{1*}

(วันรับบทความ: 7 สิงหาคม 2566/ วันแก้ไขบทความ: 1 ตุลาคม 2566/ วันตอบรับบทความ: 3 ตุลาคม 2566)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบและความหมายขององค์ประกอบของกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกต ทั้งแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 12 คน เกณฑ์ที่ใช้ในการคัดเลือกประกอบด้วย การมีประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับความขัดแย้งในชุมชน ความรู้เกี่ยวกับความขัดแย้งในชุมชนและการเจรจาไกล่เกลี่ย และความหลากหลายด้านอายุและเพศ วิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางการพัฒนาประเด็นและการสร้างทฤษฎีฐานราก ผลการศึกษา พบว่า การแก้ปัญหาความขัดแย้งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นกระบวนการแห่งการเจรจาไกล่เกลี่ยที่ชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการเองเพื่อการบรรลุเป้าหมาย การคืนดีกัน กระบวนการจึงมีความยืดหยุ่นด้านองค์ประกอบ กลวิธีและตามสถานการณ์ กระบวนการประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ได้แก่ การเตรียมการก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ยและวันเจรจาไกล่เกลี่ย ภารกิจสำคัญในการเตรียมการก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ยคือการใช้ความสามารถในการเชื่อเชิญและระดมบุคคลเข้าร่วม และการเตรียมข้อมูล วันเวลาและสถานที่ ในวันเจรจาไกล่เกลี่ย การเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นเวทีเปิดโดยผู้เข้าร่วมประกอบด้วยผู้ที่ได้รับการเชิญด้วยวาจาและผู้ที่เข้าร่วมด้วยความสมัครใจ แก่นหลักคือการใช้ความสามารถของผู้เข้าร่วมในการทำให้คู่กรณีเข้าใจ ประเด็นความขัดแย้งที่ละประเด็นและยอมรับแนวทางแก้ปัญหาจนบรรลุเป้าหมาย กลวิธีสำคัญคือการร่วมกันเกลี้ยกล่อมโอ้โลมเพื่อเปลี่ยนความคิด อารมณ์ ความรู้สึกและพฤติกรรม ความพยายามในการเกลี้ยกล่อมโอ้โลมก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะด้านจังหวะลีลา การแทรกแซง บทสนทนา ภาษาและความหมาย

คำสำคัญ: องค์ประกอบ, การแก้ปัญหาความขัดแย้ง, ภูมิปัญญาชาวบ้าน, การเจรจาไกล่เกลี่ย, การเกลี้ยกล่อมโอ้โลม

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย “ถอดรหัสภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่นอีสานในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนและส่งเสริมโครงการวิจัย งบประมาณรายได้ประจำปี 2563 วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

^{1*} อาจารย์, วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทนำ

ความขัดแย้งระหว่างสมาชิกของชุมชนเกิดขึ้นจากหลายสาเหตุ เช่น การแย่งชิงทรัพยากร ความไม่ลงรอยกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอันเป็นผลมาจากความแตกต่างด้านความคิดความเชื่อซึ่งได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมและบริบทของชุมชนอีกทอดหนึ่ง ทำให้ปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวนี้มีความซับซ้อนด้านองค์ประกอบและมีความเป็นภายในสูง ดังนั้น การแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนจำเป็นต้องอาศัยแนวทางหรือกลไกที่สามารถคลี่คลายความซับซ้อนด้วยการถอดรหัสบริบท (decontextualizing) ทั้งของชุมชนและความขัดแย้ง Lundy, B. D., Collette, T. L. & Downs, J. T. (2022, p. 7)

ความขัดแย้งในชุมชนและการแก้ปัญหาความขัดแย้งเป็นปรากฏการณ์คู่ โดยทุกชุมชนล้วนมีเครื่องมือของตนในการแก้ปัญหาความขัดแย้งซึ่งพัฒนาขึ้นจากความพยายามที่จะมีชีวิตรอดดำรงชีวิตอย่างสงบสุขและขับเคลื่อนชุมชนไปสู่สภาพที่ดียิ่งขึ้นภายใต้ความสมดุลระหว่างชุมชนและบริบท และความสัมพันธ์ที่ระหว่งสมาชิกของชุมชน เครื่องมือสำหรับแก้ปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวนี้ได้รับการปฏิบัติและสืบทอดกันมาจนกลายเป็นกฎกติกาหรือธรรมเนียมของชุมชน (indigenous rule of the game) ดังนั้น หากนำกฎกติกาจากภายนอกมาใช้ในการแก้ปัญหา ย่อมส่งผลกระทบต่อโอกาสในการบรรลุเป้าหมายด้วยเหตุจากความเสี่ยงเกี่ยวกับความสอดคล้องกันระหว่างแนวทางหรือเครื่องมือที่นำมาจากภายนอกและความเป็นภายในขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวโยงกันภายในความขัดแย้ง (Benjamin, J. J. & Lundy, B. D., 2014, pp. 3-4) เช่น การไม่ให้ความสำคัญกับความเป็นมาหรือเรื่องเล่า (storytelling) ขาดความไว้วางใจเพราะต่างฝ่ายต่างหวาดระแวงซึ่งกันและกัน ไม่ให้ความสำคัญสถานภาพของบุคคล เช่น ความมีอาวุโส ไม่เข้าใจถึงความแนบแน่นและความศักดิ์สิทธิ์ของสายสัมพันธ์ระหว่งสมาชิกของชุมชน (Tuso, H., 2016b, p. 522) ด้วยเหตุนี้ เมื่อความขัดแย้งเกิดขึ้น สิ่งที่สำคัญมากกว่าตัวเหตุการณ์ความขัดแย้งคือวิธีการหรือกลไกที่นำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาและป้องกันความขัดแย้งไม่ให้ลุกลามบานปลาย (Bukari, K. N., 2013, p. 86)

แนวคิดการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านได้รับความสนใจและกลับมามีบทบาทยิ่งขึ้นหลังจากถูกลดทอนความสำคัญโดยกระบวนการยุติธรรมสมัยใหม่ (Modern Justice System) เหตุผลสำคัญที่นักวิชาการหรือองค์การในระดับสากลนำมากล่าวถึงพัฒนาขึ้นจากมุมมองที่เห็นว่า หลัก “Rule of Law” ที่กระบวนการยุติธรรมสมัยใหมียึดถือนั้นมีข้อบกพร่องหลายประการ โดยเฉพาะการก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำ (Inequality) ในมุมมองของเศรษฐศาสตร์เชิงสถาบัน (Institutional Economists) จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง “Rule of Law” และการพัฒนาทางเศรษฐกิจชี้ให้เห็นว่า หลัก “Rule of Law” ทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพเฉพาะในประเทศที่การพัฒนาทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับสูงเท่านั้น (Kaufmann et al., 2005, p. 36) ในทำนองเดียวกัน UN Women เห็นว่า กลไกของกระบวนการยุติธรรมแบบทางการไม่สามารถทำหน้าที่ได้ในบางบริบท โดยเฉพาะในประเทศยากจนหรือประเทศกำลังพัฒนา ในบริบทดังกล่าวนี้ กลไกของกระบวนการยุติธรรมแบบไม่เป็นทางการสอดคล้องกับบริบทหรือวัฒนธรรมจะทำหน้าที่ได้ดีกว่า กระบวนการยุติธรรมแบบไม่เป็นทางการที่สามารถเข้าถึงได้ทุกคนย่อมก่อให้เกิดความเป็นกลาง การมีส่วนร่วม และความสามารถในการตรวจสอบได้ (UN Women, 2013, p. 11)

ในทางปฏิบัติ การแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านปรากฏให้เห็นผ่านวรรณกรรมและงานวิจัย เกี่ยวกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งแบบทางเลือก (Alternative Dispute Resolution: ADR) ซึ่งพัฒนาขึ้นเพื่อเป็นทางเลือกให้กับปัญหาหลายอย่างที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการยุติธรรมอย่างเป็นทางการหรือกระบวนการยุติธรรมของศาล อาทิ ความยืดหยุ่น ค่าใช้จ่ายสูง ความยุ่งยากซับซ้อน และการขาดการมีส่วนร่วม “ไหนดจะต้องเป็นไปตามคิ้ว ไหนดจะความล่าช้าจนไม่มีกำหนด และไหนดจะต้องกล่าวหาหรือใส่ร้ายป้ายสีกันเพื่อนำไปสู่การตัดสินของผู้พิพากษา” (Osi, 2008, p.164, 178) ปัญหาเหล่านี้ทำให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบอันเนื่องมาจากความเหลื่อมล้ำด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ด้วยเหตุนี้ การแก้ปัญหาความขัดแย้งแบบทางเลือกจึงคำนึงบทบาทของวัฒนธรรมและบริบทในการแก้ปัญหาความขัดแย้งซึ่งผลจากความแตกต่างทางบริบทและวัฒนธรรมทำให้การแก้ปัญหาความขัดแย้งแบบทางเลือกมีรูปแบบหรือเครื่องมือที่หลากหลาย อาทิ การเจรจาต่อรอง (negotiation) การประนีประนอม (compromise) การปรองดอง (reconciliation) การเยียวยาหรือสมานฉันท์ (restoration) ฉะนั้น การนำข้อพิพาทหรือคดีไปสู่ศาลจึงไม่สอดคล้องกับประสบการณ์ของชุมชน

กรณีอีสาน การไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งตามภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นผลผลิตของภูมิปัญญาโบราณที่พัฒนาขึ้นจากความเป็นสังคมที่รักสงบ อยู่ร่วมกันฉันพี่น้อง และการดำเนินชีวิตเรียบง่ายยึดตามขนบธรรมเนียม ความเชื่อในเรื่องบาปบุญ และคำสอนของผู้อาวุโสอย่างเคร่งครัด ดังปรากฏในภาษิตหรือผญาอีสาน เช่น *อันความคิดว่านั่นมีแตกต่างธรรมดา แม้แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังมีมารต้อง...หันมาฮักกันไว้ดีกว่าซังกัน หันมาผูกสัมพันธ์ฮักกันให้แก่นไว้ แมนไผผิดให้แก้ แมนไผแหวให้เตือน แมนไผเดือนให้ต่อ...* รวมทั้งการมี ระบบสภาผู้เฒ่า หรือ เจ้าโคตร สำหรับทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทต่าง ๆ ในชุมชน รวมทั้งการอบรมสั่งสอนลูกหลานในชุมชน (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548, น. 194) ฉะนั้น การไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งตามภูมิปัญญาอีสานจึงถือเป็นเครื่องในการในการจัดระเบียบและในการปกครองที่สำคัญภายในชุมชน

ภาพสะท้อนจากที่กล่าวเป็นที่มาของแรงบันดาลใจในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งมี 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก ด้วยเห็นว่า การยุติข้อขัดแย้งหรือข้อพิพาทแบบเป็นทางการโดยอาศัยศาลหรือกระบวนการยุติธรรมมีข้อบกพร่องหลายประการ อาทิ การถูกแทรกแซงโดยบุคคลภายนอกหรือบุคคลภายนอกมีบทบาทมากเกินไป ความได้เปรียบเสียเปรียบอันเนื่องมาจากความแตกต่างด้านอำนาจและทรัพยากร ใช้เวลานาน ค่าใช้จ่ายสูง และการยุติด้วยความเป็นผู้แพ้หรือผู้ชนะอย่างใดอย่างหนึ่ง ประการที่สอง จากการตระหนักว่าความขัดแย้งภายในชุมชนต้องให้ชุมชนเองเป็นผู้แก้ไขหรือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการแก้ไขด้วยเหตุผลที่ว่าคนภายในย่อมเข้าใจปัญหาและความต้องการได้ดีกว่าคนภายนอก และประการสุดท้าย แม้งานวิจัยเกี่ยวกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนปรากฏให้เห็นเป็นจำนวนมากไม่น้อย แต่ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาโดยใช้แนวคิดทฤษฎีหรือรูปแบบตามคติความเชื่อชุดใดชุดหนึ่งนำทางซึ่งทำให้ข้อเท็จจริง รายละเอียด ความหมาย และความมีลักษณะเฉพาะของปรากฏการณ์ขาดความเข้มข้นเนื่องจากการค้นหาคำตอบที่ถูกต้องด้วยกรอบแนวคิดทฤษฎีหรือชุดของคติความเชื่อดังกล่าว

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อศึกษาองค์ประกอบและความหมายขององค์ประกอบของกระบวนการแก้ปัญหา ความขัดแย้งโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ขอบเขตการวิจัย

1. เนื้อหา

จากการทบทวนวรรณกรรมทั้งที่เกี่ยวกับการเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาภายในและที่เกี่ยวกับการวิจัยเพื่อสร้างทฤษฎีฐานรากในเบื้องต้น และการสำรวจสนามเบื้องต้น ผู้วิจัยใช้กรอบมุมมองต่อไปนี้ในการกำหนดขอบเขตด้านเนื้อหา (1) คู่กรณี ความขัดแย้งประสงค์ให้มีการเจรจาไกล่เกลี่ย (2) การเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งในชุมชนเป็นกระบวนการที่ฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งเป็นสมาชิกของชุมชนร่วมกันแทรกแซง (interventions) เพื่อการบรรลุเป้าหมาย และ (3) องค์ประกอบของกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยมีทั้งที่เป็นแก่นดั้งเดิมและที่เกิดขึ้นตามสถานการณ์เฉพาะหน้า และทั้งที่เป็นรูปธรรมและที่เป็นนามธรรม จากกรอบมุมมองนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาไว้เป็นเบื้องต้นดังนี้

(1) กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยประกอบด้วย ก่อนการเจรจาไกล่เกลี่ย ขณะการดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ย และผลลัพธ์ของการเจรจาไกล่เกลี่ย

(2) องค์ประกอบต่าง ๆ ภายในกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยประกอบด้วยทั้งที่วิจัยสามารถทราบหรือระบุได้ล่วงหน้า เช่น บุคคลสำคัญในกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยและบทบาทหน้าที่ สถานที่ ระยะเวลา เป็นต้น และที่ผู้วิจัยต้องค้นหาหรือพัฒนาขึ้นด้วยตัวเอง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ เช่น จากข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบริบท หรือสถานการณ์เฉพาะหน้า เป็นต้น

(3) ความหมายขององค์ประกอบจากการตีความ เช่น ความพิเศษของการแสดงบทบาทของผู้เข้าร่วม บทสนทนา ภาษา เป็นต้น

2. พื้นที่และปรากฏการณ์

แม้แก่นหลักของภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งในชุมชนเป็นมรดกของชุมชนที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นจวบจนปัจจุบัน แต่ความแตกต่างด้านบริบททำให้รายละเอียดเกี่ยวกับองค์ประกอบหรือคุณลักษณะเฉพาะ (idiographic) ของแต่ละพื้นที่แตกต่างกันได้เช่น บุคคล สถานที่ และเวลา “เมื่อแต่ละองค์ประกอบแตกต่างกันตามคุณลักษณะเฉพาะตน (specific to individual) สิ่งสำคัญคือการทำความเข้าใจปรากฏการณ์แบบองค์รวมบนพื้นฐานของความเข้าใจลักษณะเฉพาะของแต่ละองค์ประกอบ” (Gibbs, 2007, p. 5) ดังนั้นเพื่อให้ได้มาซึ่งปรากฏการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะ ผู้วิจัยจึงต้องกำหนดพื้นที่เป้าหมายเพื่อทำการสำรวจสนามเบื้องต้นเพื่อนำไปสู่การคัดเลือกปรากฏการณ์

แม้ความขัดแย้งและการดำเนินการแก้ปัญหาความขัดแย้งถือเป็นปรากฏการณ์ทั่วไปที่เกิดขึ้นในทุกชุมชนของอีสาน แต่เพื่อจะได้มาซึ่งปรากฏการณ์ที่ไม่หละหลวมจนเกินไปเกี่ยวกับรูปแบบหรือแบบแผนตลอดจนกระบวนการของปรากฏการณ์ ผู้วิจัยจึงดำเนินการดังนี้ ในขั้นแรกผู้วิจัยทำการกำหนดพื้นที่เป้าหมาย ในที่นี้คือ จังหวัดมหาสารคาม โดยถือว่าทุกชุมชน

ล้วนมีประสบการณ์เกี่ยวกับการเกิดและแก้ปัญหาความขัดแย้งดังที่กล่าวไปแล้ว เภณท์เบื้องต้นอีกประการ คือ ผู้วิจัยมีข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ทั้งในเชิงกายภาพ วัฒนธรรม วิถีชีวิตของผู้คน และประวัติการเกิดปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษา ทั้งนี้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยรู้จักคุ้นเคยมาก่อน ขั้นตอน ผู้วิจัยทำการสำรวจสนามด้วยการเข้าไปในชุมชนหรือหมู่บ้านเพื่อสอบถามถึงการเกิดปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษาและสังเกตบริบททั่วไป เช่น ลักษณะของความขัดแย้งและความถี่ในการเกิด ขนาดของชุมชน ทำเลที่ตั้ง สถานที่สำคัญ เป็นต้น จำนวน 3 ชุมชน ผู้วิจัยใช้ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจสนามเบื้องต้นประกอบการตัดสินใจคัดเลือกหมู่บ้านหรือชุมชนให้เหลือ 1 ชุมชน “ในการเลือกพื้นที่และปรากฏการณ์นั้นไม่ใช่ด้วยเหตุผลเพียงเพราะมีปรากฏการณ์เกิดขึ้นในพื้นที่แล้วนำมาเล่าถึงกิจกรรมหรือพฤติกรรมที่ปรากฏในปรากฏการณ์เท่านั้น แต่เป็นการนำเสนอความเข้าใจเชิงลึกจากการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ประกอบเข้าด้วยกัน” (Have, P. ten, 2004, p. 108) ข้อค่านึงที่ผู้วิจัยได้จากข้อความนี้และนำมาเป็นเกณฑ์ในการคัดเลือกปรากฏการณ์ คือ ความถี่ในการเกิดความขัดแย้งขึ้นในชุมชนและการแก้ปัญหาด้วยการเจรจาไกล่เกลี่ย ซึ่งคุณลักษณะนี้นอกจากทำให้เกิดแบบแผนหรือธรรมเนียมปฏิบัติแล้วยังทำให้แบบแผนหรือธรรมเนียมปฏิบัติดังกล่าวมีความชัดเจนและคงที่ในระดับหนึ่งด้วย ซึ่งทำให้สมาชิกของชุมชนสามารถให้ข้อมูลหรือถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจได้เป็นอย่างดี

เมื่อได้ชุมชนสำหรับการศึกษาปรากฏการณ์แล้ว ผู้วิจัยเข้าไปในชุมชนอีกครั้งเพื่อขอความอนุเคราะห์จากผู้วิจัยรู้จักคุ้นเคยมาก่อนให้เป็นบุคคลที่ผู้วิจัยจะติดต่อสื่อสารด้วยจนกว่าการศึกษาเสร็จสิ้นสมบูรณ์ พร้อมทั้งแจ้งความเป็นมา วัตถุประสงค์ของการวิจัย คุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลหลัก และปรากฏการณ์ความขัดแย้งและจำนวนปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยต้องการสังเกต โดยระบุไว้ 2 กรณี โดยมีเงื่อนไขว่าเป็นเหตุขัดแย้งที่นำไปสู่การเจรจาไกล่เกลี่ยกันเองภายในชุมชน ไม่ใช่การนำไปฟ้องร้องต่อศาลหรือการนำบุคคลภายนอกเข้ามาเป็นตัวหลักในการแก้ปัญหา โดยหลัก ๆ แล้วเป็นการติดต่อสื่อสารเพื่อแจ้งให้ผู้วิจัยทราบถึงการเกิดเหตุความขัดแย้งขึ้นในชุมชนและนำไปสู่การเจรจาไกล่เกลี่ย วันเวลาในการเจรจาไกล่เกลี่ย สถานที่ ผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย เป็นต้น ในที่นี้ผู้วิจัยเรียกบุคคลดังกล่าวนี้ว่าผู้ประสานงานในพื้นที่

ผู้วิจัยได้รับแจ้งจากผู้ประสานงานในพื้นที่เกี่ยวกับเหตุขัดแย้งในชุมชนจำนวน 2 เหตุการณ์ตามจำนวนที่ระบุไว้ตั้งแต่ต้น เหตุขัดแย้งแรก เกี่ยวกับการที่ดินข้างเคียงรุกล้ำแนวเขต โดยคู่กรณีเป็นญาติกันจึงไม่ประสงค์จะนำความขัดแย้งเข้าสู่กระบวนการฟ้องร้องที่เป็นทางการ เหตุขัดแย้งที่สอง เกี่ยวกับสามีภรรยาทะเลาะวิวาทกัน ภรรยาต้องการให้มีการเจรจาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นเวทีในการว่ากล่าวสั่งสอนสามี เหตุขัดแย้งทั้งสองเกิดห่างกันเป็นเวลาประมาณ 2 เดือนกว่า ก่อนถึงวันทำการสังเกตการเจรจาไกล่เกลี่ย ผู้วิจัยเข้าไปในชุมชน 5 ครั้งเพื่อทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักและสังเกตการเตรียมการก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ย รวมทั้งศึกษาข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับเหตุขัดแย้ง เช่น สาเหตุ คู่กรณี พฤติกรรมหรือการกระทำที่แสดงถึงความขัดแย้ง และอื่น ๆ นอกเหนือหรือเพิ่มเติมจากที่รับรู้จากผู้ประสานงานในพื้นที่

3. ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) และการสร้างความสัมพันธ์

เกณฑ์ที่ผู้วิจัยใช้ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักมี 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก เป็นผู้ที่เคยมีประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับความขัดแย้งในชุมชน ประการที่สอง เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับความขัดแย้งในชุมชนและการเจรจาไกล่เกลี่ยแก้ปัญหาความขัดแย้ง และประการสุดท้าย ความหลากหลายหรือแตกต่างด้านอายุและเพศ เมื่อพิจารณาตามเกณฑ์แรก ผู้ให้ข้อมูลหลักมีจำนวน 6 คน ประกอบด้วย ผู้ที่เคยเป็นคู่กรณีความขัดแย้ง จำนวน 4 คน และผู้ที่ทำหน้าที่ในการเตรียมการหรือความพร้อมก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ยของสองเหตุการณ์ความขัดแย้งในครั้งดังกล่าว จำนวน 2 คน ตามเกณฑ์ที่สอง ผู้ให้ข้อมูลหลักมีจำนวน 2 คน ได้แก่ ผู้ไกล่เกลี่ยหรือผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยของสองเหตุการณ์ความขัดแย้ง จำนวน 1 คน และอีกหนึ่งคนได้จากการแนะนำของผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มแรก และตามเกณฑ์สุดท้าย ผู้ให้ข้อมูลหลักมีจำนวน 4 คน ประกอบด้วยเพศชาย 2 คน เพศหญิง 2 คน มีอายุในช่วง 30 – 40 ปี จำนวน 2 คน และต่ำกว่า 30 ปี จำนวน 2 คน รวมจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งสิ้น 12 คน การที่ผู้วิจัยไม่ได้เลือกคู่กรณีความขัดแย้งของสองเหตุการณ์ในครั้งนี้เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักมีเหตุผลอยู่ว่า เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงการทำให้อารมณ์หรือความรู้สึกของคู่กรณีความขัดแย้งแปรเปลี่ยนอันเป็นผลมาจากการสนทนาพูดคุยเกี่ยวกับความขัดแย้งไม่ว่าประเด็นใดก็ตาม การที่คู่กรณีความขัดแย้งถูกรบกวนไม่ว่าก่อนหรือหลังวันเจรจาไกล่เกลี่ยก็ตามย่อมมีผลต่อประสิทธิภาพหรือความราบรื่นของกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ย ผลลัพธ์ของการเจรจาไกล่เกลี่ยและความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีในอนาคต

ด้วยเหตุที่ผู้วิจัยคุ้นเคยกับพื้นที่เป้าหมายหรือพื้นที่ศึกษา การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัย ชุมชนและผู้ให้ข้อมูลหลักจึงเป็นไปโดยสะดวก โดยผู้วิจัยปรากฏตัวต่อหน้าผู้ให้ข้อมูลหลักในลักษณะการแวะเยี่ยมเยียนเพื่อทักทายและถามไถ่สารทุกข์สุกดิบ จากนั้นจึงแจ้งผู้ให้ข้อมูลหลักถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษาและข้อมูลที่ต้องการ การแจ้งอย่างไม่เป็นทางการนี้ทำให้บทบาทหรือการแทรกแซงของผู้วิจัยส่งผลกระทบต่อกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นกระบวนการสืบเสาะหาความรู้ความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคม โดยผู้วิจัยเข้าถึงความซับซ้อนของปรากฏการณ์แล้ววิเคราะห์และนำเสนอรายละเอียดด้วยรูปแบบต่าง ๆ อาทิ ภาพ ถ้อยคำ และอื่น ๆ เพื่อถ่ายทอดความเข้าใจให้ตรงกับธรรมชาติของปรากฏการณ์ พร้อมกับการพรรณนาและอธิบาย (อย่างไร ทำไม) อย่างลุ่มลึกเพื่อคลี่คลายความซับซ้อน (Creswell, J. W., 1998, p. 15) โดยอาศัยแหล่งข้อมูลที่หลากหลายเพื่อเพิ่มความเที่ยงตรง (validity) ของข้อค้นพบซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้วิจัยได้แสดงหลักฐานประกอบประเด็นหรือข้อค้นพบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นข้อเท็จจริงหรือภาววิสัยและที่เป็นการตีความหรืออัตวิสัย (factual/ objective and subjective) (Yin, R. K., 2003, p. 13) ขณะเดียวกัน ความหลากหลายและความลึกของข้อมูลยังเป็นพื้นฐานหรือเกณฑ์เบื้องต้นในการสร้างทฤษฎีฐานราก (grounded theory) ขึ้นจากปรากฏการณ์พร้อมบริบทของปรากฏการณ์

จากเป้าหมายดังกล่าว ผู้วิจัยใช้วิธีดำเนินการวิจัยและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

1. ทบทวนวรรณกรรมด้วยการรวบรวมเอกสารในรูปแบบตำรา งานวิจัยและบทความที่เกี่ยวกับความขัดแย้งในชุมชนและแนวทางในการแก้ปัญหา ผลลัพธ์ที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมคือกรอบแนวคิดในการวิจัย

2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-dept interviews) ผู้ให้ข้อมูลหลักจำแนกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ ผู้มีประสบการณ์เกี่ยวกับความขัดแย้งที่เคยเป็นคู่กรณี ผู้ที่ทำหน้าที่ในการเตรียมการหรือความพร้อมก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ย ผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย ผู้มีความรู้เกี่ยวกับการเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง และกลุ่มที่เจาะจงตามเพศและอายุ รวมทั้งสิ้น 12 คน แบบสัมภาษณ์เชิงลึกประกอบด้วยประเด็นคำถามหลักหรือประเด็นคำถามนำทางสำหรับทุกกลุ่ม เช่น คุณค่าหรือประโยชน์และข้อจำกัดของการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ผลลัพธ์ของการเจรจาไกล่เกลี่ย และประเด็นคำถามเฉพาะกลุ่ม นอกจากนี้เนื่องจากนี่คือคำถามล้วงลึก (probing questions) ที่ต่อเนื่องหรือเกิดจากคำตอบของคำถามหลัก

3. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) ผู้วิจัยร่วมในเหตุการณ์การเจรจาไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งทั้ง 2 กรณี เพื่อสังเกตและรับรู้องค์ประกอบและปฏิสัมพันธ์หรือความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบให้ได้มากที่สุด เป็นต้นว่า บรรยากาศ ผู้เข้าร่วม บทบาท การสื่อสาร สถานการณ์เฉพาะหน้า ตลอดจนรูปแบบหรือลีลาที่ปรากฏในกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยจากบทบาทของผู้วิจัยในลักษณะดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงถือว่าการสังเกตแบบมีส่วนร่วม อย่างไรก็ตาม เพื่อให้ไม่เป็นการปรากฏตัวของผู้วิจัยกระทบต่อปรากฏการณ์ ผู้วิจัยจึงจำกัดบทบาทของตนเองในการปฏิสัมพันธ์กับผู้เข้าร่วมและวางตัวเป็นกลางโดยไม่มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น

4. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) ผู้วิจัยเข้าไปในชุมชนเป้าหมายก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ย 5 ครั้ง เพื่อสังเกตและรับรู้เกี่ยวกับบรรยากาศภายในชุมชน อารมณ์และท่าทีของสมาชิกของชุมชนโดยเฉพาะคู่กรณีความขัดแย้ง จำนวนครั้งที่ผู้วิจัยเข้าไปในชุมชนดังกล่าวนี้ครอบคลุมกิจกรรมทั้งการสังเกตและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลนอกจากแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแล้วยังประกอบด้วย อุปกรณ์สำหรับบันทึกภาพและเสียง แบบบันทึกภาคสนาม (field notes) ซึ่งประกอบด้วย วันเวลา สถานที่ บรรยากาศทั่วไป เหตุการณ์ ผู้คนและกิจกรรมหรือพฤติกรรม การตีความเบื้องต้น และการสะท้อนความรู้สึก ประเด็นคำถามหรือข้อสงสัย เป็นต้น

ระหว่างเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกัน ผู้วิจัยทำการปรับกรอบแนวคิดในการวิจัยที่พัฒนาขึ้นหลังจากการทบทวนวรรณกรรมเป็นระยะ ๆ โดยในตอนแรก กรอบแนวคิดที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งโดยใช้ภูมิปัญญาภายในปรากฏในรูปแบบกระบวนการที่ระบุองค์ประกอบที่ต้องการศึกษาไว้ในแต่ละกระบวนการหรือขั้นตอน เช่น หลักการในการเตรียมความพร้อม คุณสมบัติของผู้ไกล่เกลี่ย ขั้นตอนของดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ย เป็นต้น แต่เมื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลหลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินไปได้ระยะหนึ่ง และเริ่มการนำเสนอข้อค้นพบ ผู้วิจัยพบว่า การตีความข้อมูลโดยอาศัยกรอบแนวคิดที่พัฒนาขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรมทำให้ข้อค้นพบขาดความมีชีวิตชีวาและความน่าสนใจเพราะรายละเอียดของปรากฏการณ์ถูกตัดทิ้งและแทนที่ด้วยสำนวนภาษาเชิงแนวคิดที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยจึงได้ทำการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการวิเคราะห์ข้อมูลที่น่าไปสู่การพัฒนาประเด็นหรือธีม (themes) และการสร้างทฤษฎีฐานราก (grounded theory) อย่างละเอียดลอออีกครั้ง พร้อมปรับกรอบแนวคิดในการวิจัยไปพร้อมกัน จนกระทั่งได้กรอบแนวคิดในการวิจัยที่สร้างขึ้นจากข้อสรุปที่ว่ากรอบแนวคิดต้องเปิดโอกาสให้กับการนำเสนอข้อเท็จจริงของปรากฏการณ์ทางสังคม โดยประกอบด้วยรายละเอียดทั้งบุคคล พฤติกรรม วัฒนธรรม ค่านิยม และบริบท เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เพียงพอต่อการพัฒนาประเด็นหรือธีมก่อนนำไปสู่การหาความเชื่อมโยงระหว่างประเด็นเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก

ผลการวิจัย

เมื่อนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมตลอดกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยมาทำการวิเคราะห์ตามแนวทางการพัฒนาประเด็นหรือธีม (themes) และการสร้างทฤษฎีฐานราก (grounded theory) การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ การเตรียมความพร้อมก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ยและวันเจรจาไกล่เกลี่ย โดยภายในแต่ละประเด็นหลักประกอบด้วยประเด็นรวบรวมทั้งประเด็นย่อย ทั้งนี้ เพื่อให้ข้อค้นพบเกี่ยวกับปรากฏการณ์มีความครอบคลุมและลุ่มลึก

1. การเตรียมความพร้อมก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ย

1.1 ความประสงค์ที่จะให้มีการเจรจาไกล่เกลี่ยและการแจ้งความประสงค์

เมื่อเกิดความขัดแย้ง ส่วนใหญ่มักนำไปสู่การเจรจาไกล่เกลี่ยตามธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชน แม้ว่าขึ้นอยู่กับความประสงค์ของคู่กรณีและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องก็ตาม จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลหลัก ความขัดแย้งไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีเท่านั้น แต่ยังกระทบต่ออารมณ์และความรู้สึกของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอีกด้วย ด้วยเหตุที่ชุมชนในชนบทอีสานนั้นให้ความสำคัญกับสายสัมพันธ์ฉันญาติพี่น้องหรือเครือญาติอย่างมากโดยเห็นได้จากการปฏิบัติ ปฏิสัมพันธ์หรือการให้ความเคารพต่อกันและกัน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคู่กรณีจึงต้องการหรือสนับสนุนให้มีการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยเป้าหมายหลักคือการปรับความเข้าใจกันเพื่อให้ความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีกลับคืนสู่สภาพที่ดีดังเดิม

กรณีการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา โดยปกติฝ่ายภรรยาจะเป็นผู้แจ้งความประสงค์ให้มีการเจรจาไกล่เกลี่ย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการทะเลาะวิวาทส่งผลกระทบต่ออารมณ์ความรู้สึกของภรรยามากกว่าสามี โดยหากเป็นคู่สามีภรรยาที่อายุยังน้อยมักแจ้งความประสงค์ผ่านพ่อแม่ของตนหรือญาติผู้ใหญ่ จากนั้นพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่จะแจ้งความประสงค์ต่อผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยซึ่งหากพิจารณาในเชิงจิตวิทยาถือเป็นการสื่อความหมายว่า การทะเลาะวิวาทที่เกิดขึ้นนั้นผู้ใหญ่รับรู้แล้วและบอกเป็นนัย ๆ ว่า สามีมีความบกพร่องจึงจำเป็นต้องมีการว่ากล่าวตักเตือนเพื่อให้เกิดการปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมที่เป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาท ในกรณีนี้การทะเลาะวิวาทเกิดด้วยสาเหตุสามีชอบดื่มสุรา

กรณีความขัดแย้งด้วยเหตุการณักรุกล้ำแนวเขตที่ดินซึ่งเป็นความขัดแย้งระหว่างครอบครัวต่อครอบครัว คู่กรณีเป็นญาติกัน ตามคติความเชื่อของชาวอีสาน การรักษาไว้ซึ่งความสัมพันธ์ที่ดีและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างญาติเป็นเรื่องสำคัญ ผู้ที่ยึดถือและปฏิบัติตามความเชื่อหรือ

ค่านิยมนี้ได้จะได้รับการยกย่องชมเชยจากญาติพี่น้องรวมทั้งสมาชิกของชุมชน ขณะเดียวกัน ความขัดแย้งระหว่างญาติพี่น้องจะกลายเป็นประเด็นในการพูดคุยหรือแสดงความคิดเห็น (หรือซุบซิบนินทา) ของสมาชิกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเชิงการตัดสินหรือให้คุณค่า ‘ใครถูก ใครผิด’ ซึ่งการตัดสินนี้มีผลกระทบอย่างมากต่ออารมณ์ ความรู้สึกและความมั่นใจในการดำรงชีวิตประจำวันของผู้ถูกตัดสิน ด้วยเหตุนี้ คู่กรณีทั้งสองฝ่ายจึงประสงค์ที่จะให้มีการเจรจาไกล่เกลี่ย

สำหรับการแจ้งผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย หากมองอย่างผิวเผิน อาจเป็นประเด็นที่ไม่มีความพิเศษใด ๆ แต่ผู้วิจัยพบความน่าสนใจในเรื่องนี้ กล่าวคือ ด้วยเหตุที่ผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นผู้ที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือ และที่สำคัญถือเป็นสมบัติที่มีค่ายิ่งของครอบครัวเพราะทำให้ครอบครัวได้รับการยอมรับและได้รับความเกรงใจจากสมาชิกชุมชน ด้วยเหตุนี้ สมาชิกในครอบครัวของผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยจึงคาดหวังว่าผู้ที่มาแจ้งและร้องขอตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยจะมีกิริยาท่าทีที่สุภาพ แสดงถึงความเกรงใจ ตัวอย่างในเรื่องนี้ คือ บทบาทของภรรยาของตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้ตัดสินใจในการตอบรับหรือบ่ายเบี่ยงการร้องขอ โดยหากพอใจต่อกิริยาท่าทีของผู้มาร้องขอ การตอบรับก็จะเป็นไปโดยง่าย แต่หากไม่เป็นที่พอใจ การปฏิเสธเป็นนัย ๆ จะปรากฏให้เห็นผ่านพฤติกรรม อากัปกิริยาหรือสีหน้า รวมทั้งการบ่ายเบี่ยงด้วยการอ้างเหตุติดภารกิจอื่น ๆ ฉะนั้น การร้องขอตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยจึงไม่ใช่ใครทำก็ได้ แต่ต้องอาศัยผู้ที่เข้าใจสถานการณ์ดังกล่าวนี้

เมื่อไปถึงบ้านตัวกลางไกล่เกลี่ย ผู้ร้องขอต้องทำตัวเป็นผู้ช่างสังเกตและไวต่อการรับรู้สถานการณ์เพื่อประเมินว่าควรเปิดการสนทนาด้วยคำพูดแบบใด ตามคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลหลัก คำพูดที่มักใช้เปิดการสนทนามี 2 ลักษณะ คือการทักทายบุคคลและการเอ่ยปากชมสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่อยู่ในบริเวณบ้านก่อนแล้วจึงนำไปสู่การพูดคุยกับบุคคล

กรณีทักทายบุคคล หากพบว่าบุคคลที่จะถูกร้องขอให้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางอยู่กับสมาชิกของครอบครัว เช่น ภรรยา ลูกและหลาน ให้ร้องทักใคร่ก่อนก็ได้ระหว่างสามภรรยา กรณีเลือกทักสามี คำพูดหรือประโยคที่มักใช้กันจนดูเหมือนเป็นธรรมเนียม คือ “เฮ็ดหยั่งอยู่น้อพ่อใหญ่” (กำลังทำอะไรอยู่, ผู้วิจัย) แม้เห็นแล้วว่ากำลังทำอะไรอยู่ก็ตาม กรณีเลือกทักภรรยา ให้พูดว่า “แม่ใหญ่พ้อใหญ่อยู่ปู้” (คุณแม่ คุณพ้ออยู่บ้านไหม, ผู้วิจัย) แม้เห็นแล้วว่าอยู่ ณ ที่นั้นก็ตาม

กรณีเปิดการสนทนาด้วยการเอ่ยปากชมสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่อยู่ในบริเวณบ้าน หากเป็นพืชผักให้ชมด้วยการรูดทานแล้วอาจตามด้วยคำถามปรารภกับตนเอง “ป้าด! ผัก ปูกจิ่งใดคืองามคักแท้” (โอโฮ! ผักงามจริง ๆ ปลูกอย่างไรถึงได้งามเช่นนี้, ผู้วิจัย)

สำหรับการตอบรับหรือบ่ายเบี่ยงคำร้องขอหลังการทักทายและการสนทนาอื่น ๆ หากผู้ที่ได้รับการร้องขอให้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นผู้ตอบรับเอง ภรรยาจะเข้าแทรกแซงการตัดสินใจนั้นในลักษณะต่าง ๆ เช่น การพูดเสริมหากพอใจต่อท่าทีของผู้มาร้องขอ ดังตัวอย่าง “พ้อใหญ่ลาวฮ้ายยาก เฮ็ดจิ่งได้ได้ มาเบ็งลูกหลานก่อน” (สามียุ่งเพราะมีภารกิจอื่น ๆ มากมาย แต่ก็ต้องสละเวลามาทำหน้าที่นี้ด้วยความเห็นใจ, ผู้วิจัย) หรือ “เจ้าคือยากแท้เถา สีไปได้ อยู่ป้อ” (ยุ่งขนาดนี้จะมีเวลาไปทำหน้าที่อยู่หรือ, ผู้วิจัย) กรณีไม่พอใจต่อท่าทีของผู้มาร้องขอ

1.2 ผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย

คุณสมบัติที่สำคัญของตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยหรือผู้ไกล่เกลี่ย คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเจรจาไกล่เกลี่ย เช่น ขั้นตอน องค์ประกอบ วาทศิลป์ โดยอาจเรียนรู้ซึมซับจากการเป็นลูกหลานของผู้ที่ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้มาก่อน นอกจากนี้ยังประกอบด้วยคุณสมบัติด้านวิวุฒิโดยเมื่อมีอายุประมาณห้าสิบปีขึ้นไป และที่สำคัญ คือ มีพฤติกรรมที่แสดงถึงความซื่อสัตย์และความเป็นกลาง

“ผู้ใดผิดกันกะเอินหาแต่ลาว พ่อใหญ่ลาวบ่ค่อยผิดกับผู้ใดดอก ลาวเป็นคนซื่อตัว”

ผู้ให้ข้อมูลกล่าว

(ใครทะเลาะกันก็ต้องมาพึ่งแก แกไม่ค่อยมีเรื่องทะเลาะกับใคร เป็นผู้ที่ซื่อสัตย์/
ตรงไปตรงมา, ผู้วิจัย)

1.3 วันเวลา

ตามความเชื่อหรือธรรมเนียมดั้งเดิมของชาวอีสาน พิธีกรรมหรือกิจกรรมใดก็ตามที่มีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ ไม่ใช่กิจกรรมที่กระทำเป็นประจำในชีวิตประจำวันมักจะกำหนดให้จัดในวันที่เชื่อว่าเป็นวันมงคล โดยเชื่อว่าจะส่งผลให้ภารกิจหรือกิจกรรมดำเนินไปอย่างราบรื่นและบรรลุเป้าหมาย และหากมีการจัดกิจกรรมในวันที่เชื่อกันว่าเป็นวันไม่ดีหรือไม่เป็นมงคล ความบกพร่อง ความไม่ราบรื่นหรืออุปสรรคใด ๆ ก็ตามที่เกิดขึ้นย่อมเป็นผลมาจากการฝ่าฝืนหลักความเชื่อดังกล่าวนี้

เมื่อผู้วิจัยสอบถามเพิ่มเติมเกี่ยวกับความเชื่อนี้ ได้ข้อมูลว่า ความเคร่งครัดดังกล่าวลดลงตามบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป กระนั้นก็ตาม หากมีผู้ใดผู้หนึ่งถามถึงเหตุผลในกรณีที่มีการจัดกิจกรรมหรือพิธีกรรมใด ๆ ไม่ได้เป็นไปตามหลักความเชื่อนี้ ให้ผู้ถูกถามตอบตามนี้หรือให้ใกล้เคียงว่า “เมื่อใดกะดีเหม็ดนั้นละ” (วันไหนก็ดีด้วยกันทั้งนั้น, ผู้วิจัย) คำตอบนี้สะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อดังกล่าวยังมีอิทธิพลต่ออารมณ์ ความรู้สึกและการตัดสินใจ การตอบเช่นนี้ก็เพื่อให้มีผลในทางจิตวิทยาโดยถือเป็นกลยุทธ์ในการลดความวิตกกังวล

นับจากวันที่แจ้งความประสงค์ต่อตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยจนถึงวันดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ยห่างกันเป็นเวลา 3 วันทั้งสองกรณี โดยดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ยตอนหัวค่ำด้วยเหตุผลสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ ประการแรก เป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมสำหรับสมาชิกของชุมชนเนื่องจากเสร็จจากการประกอบภารกิจในชีวิตประจำวัน และประการที่สอง เป็นช่วงเวลาของการรับประทานอาหารเย็น โดยผู้เข้าร่วมคาดหวังว่าจะได้รับประทานอาหารเย็นที่ดีที่ทางเจ้าภาพจัดเตรียมไว้

1.4 สถานที่

กรณีความขัดแย้งหรือการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา สถานที่คือบ้านของสามีภรรยาในสถานการณ์นี้ สถานที่อาจไม่ก่อให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบแก่คู่กรณีโดยตรง อย่างไรก็ตาม ความน่าสนใจของกรณีนี้อยู่ที่ผลในทางจิตวิทยาและการประเมินหรือให้คุณค่าแก่สถานที่ เช่น การเกิดอคติของบุคคลที่เข้าร่วมต่อภรรยาอันเนื่องมาจากการประเมินความเป็นระเบียบเรียบร้อยหรือความสะอาดสะอาดของบ้าน หากบ้านเรือนไม่สะอาดหรือไม่เป็นระเบียบ

เรียบบรรยากาศเป็นความบกพร่องต่อหน้าที่ในฐานะภรรยา ดังนั้น สภาพบ้านจึงเป็นเงื่อนไขประการหนึ่ง ที่บ่งบอกว่าภรรยาจะได้รับความเห็นใจจากผู้เข้าร่วมกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยมากน้อยเพียงใด โดยเฉพาะจากญาติฝ่ายสามี นอกจากนี้ หากสามีภรรยาทะเลาะวิวาทกันอีกในวันข้างหน้า สภาพบ้านที่ปรากฏให้ผู้เข้าร่วมเห็นในวันเจรจาไกล่เกลี่ยจะกลายเป็นภาพจำและถูกกล่าวถึง เพื่อใช้เป็นเหตุผลในการเข้าข้างฝ่ายสามี ดังตัวอย่างที่ผู้ให้ข้อมูลหลักแสดงแก่ผู้วิจัย

“บ้านช่องสกปรกเสีย ลำพอกเขาสิปามัน” (บ้านเรือนรกเรื้อ มีน้ำละ สามีจึงคิดจะทิ้ง, ผู้วิจัย)

หากเป็นความขัดแย้งกรณีอื่น ๆ นอกเหนือจากการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา สถานที่สำหรับเจรจาไกล่เกลี่ยโดยปกติจะเป็นบ้านของฝ่ายที่ร้องขอให้มีการเจรจาไกล่เกลี่ย ในเชิงจิตวิทยา การเป็นเจ้าของภาพด้านสถานที่ที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนโดยปริยายว่าเป็นฝ่าย ถูกกระทำและได้รับความเห็นอกเห็นใจไปพร้อมกัน บรรยากาศเช่นนี้สามารถสร้างความกดดัน แก่คู่กรณีก่อนถึงวันเจรจาไกล่เกลี่ยซึ่งอาจส่งผลต่อพฤติกรรมในวันเจรจาไกล่เกลี่ย

1.5 ทรัพยากร

ก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ย การจัดหาและเตรียมทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับวันเจรจาไกล่เกลี่ย มีผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยไม่น้อย โดยทรัพยากรที่สำคัญ ประกอบด้วยบุคคล สถานที่พร้อมเครื่องอำนวยความสะดวกอื่น ๆ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ เสื้อ อาหาร และเครื่องดื่ม ค่าตอบแทนผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยและอื่น ๆ

ผู้เข้าร่วมกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยนอกเหนือจากผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรง (เช่น คู่กรณี ญาติผู้ใหญ่ของคู่กรณีและตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย) ถือเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญ ต่อการเจรจาไกล่เกลี่ยอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก เป็นสักขีพยานรับรู้ผลลัพธ์ของ การไกล่เกลี่ย ซึ่งหากคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งละเมิดหรือไม่ปฏิบัติตามในเวลาต่อมาก็จะโดนสมาชิก ของชุมชนลงโทษทางสังคม ประการที่สอง เป็นผู้อำนวยความสะดวก (facilitators) โดยบทบาท สำคัญคือทำให้การเจรจาไกล่เกลี่ยดำเนินไปในทิศทางที่สอดคล้องกับเป้าหมาย และประการสุดท้าย เป็นช่องทางหรือโอกาสของสมาชิกของชุมชนในการเรียนรู้เพื่อการสืบทอดต่อไป เมื่อพิจารณา จากบทบาทและความสำคัญของผู้เข้าร่วมกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยตามที่กล่าว อาจจำแนก ออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ได้รับแจ้งหรือเชิญโดยตรงด้วยวาจา เช่น ผู้หลักผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโส และอีกกลุ่ม คือ ผู้ที่ไม่ได้รับแจ้งแต่เข้าร่วมด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ เช่น ความอยากรู้อยากเห็น หรือเพื่อรับประทานอาหารเช้าหลังการเจรจาไกล่เกลี่ย

สำหรับค่าตอบแทนผู้เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยทั่วไปไม่มีการระบุจำนวน ปริมาณหรือคุณลักษณะ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับดุลพินิจและความพร้อมของผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายซึ่งเป็น ความรับผิดชอบร่วมกันของคู่กรณี ในปัจจุบันค่าตอบแทนส่วนใหญ่เป็นเงินและอาจมีสิ่งของอย่างอื่น เพิ่มเติมให้อีก ในอดีตสิ่งตอบแทนมีหลากหลายลักษณะ เช่น เงิน สัตว์เลี้ยงโดยเฉพาะไก่หรือเป็ด ฝ้าย รวมทั้งผักผลไม้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของคู่กรณีความขัดแย้ง

ในเรื่องการจัดหาอาหารเย็นให้ผู้เข้าร่วมรับประทานหลังจากกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ย เสร็จสิ้นนั้น ความน่าสนใจมีหลายประการ เป็นต้นว่า เป็นมื้ออาหารที่ต่างคาดหวังว่าจะมีความพิเศษ ซึ่งโดยทั่วไปเป็นรายการอาหารที่เนื้อ เช่น เนื้อไก่หรือเนื้อวัวเป็นหลัก ตามธรรมเนียมเดิมที่ปฏิบัติกันมา คู่กรณีเป็นผู้รับผิดชอบร่วมกันทั้งรายการอาหารและค่าใช้จ่าย อีกประการ คือ การไม่จัดหาอาหาร

ให้ผู้เข้าร่วมรับประทานจะกลายเป็นประเด็นในการเล่าขานหรือซุบซิบของชุมชน และที่สำคัญ หากคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายเกิดข้อพิพาทหรือความขัดแย้งขึ้นอีกในอนาคตไม่ว่ากับใครก็ตามย่อมได้รับความร่วมมือน้อยลง

โดยสรุป การดำเนินการก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ยสะท้อนให้เห็นถึงประเด็นสำคัญที่ต้องดำเนินการและการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดความพร้อม ที่สำคัญ หากประเด็นหรือองค์ประกอบที่สำคัญถูกละเลยหรือเกิดความบกพร่องในการเตรียมความพร้อมย่อมส่งผลกระทบต่อกิจกรรมในวันเจรจาไกล่เกลี่ย

2. วันเจรจาไกล่เกลี่ย

2.1 บรรยากาศก่อนเริ่มกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ย

ก่อนเริ่มการเจรจาไกล่เกลี่ย เจ้าภาพซึ่งเป็นเจ้าของบ้านที่ใช้เป็นสถานที่ในการเจรจาไกล่เกลี่ย จัดเตรียมพร้อมของสถานที่โดยมีเพื่อนบ้านจำนวนหนึ่งมาช่วย บ้างก็ปิดกวางด บ้างก็ปูเสื่อ บ้างก็ยกภาชนะที่บรรจุน้ำดื่มแล้ววางตามจุดต่าง ๆ ตามที่เห็นสมควร บ้างก็เตรียมอาหาร ทั้งสองกรณีเตรียมพื้นที่ชั้นล่างของบ้านสำหรับการเจรจาไกล่เกลี่ย

กรณีการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าผู้เป็นมารดาของฝ่ายภรรยา เป็นผู้มีความสำคัญในการเตรียมความพร้อมก่อนการเจรจา นอกจากการตรวจสอบความเรียบร้อยของสถานที่แล้ว สิ่งที่น่าสนใจมากกว่านี้ คือ ผู้เป็นแม่พูดคุยแกลมบ่นกับลูกสาวและลูกเขยอยู่ไม่ขาด ในลักษณะการขึ้นาคำคิดและแนวทางการตัดสินใจไว้ล่วงหน้า เรื่องนี้อาจตีความได้ว่าเป็นการขึ้นาคำคิดหรือการตัดสินใจเพื่อให้การเจรจาไกล่เกลี่ยดำเนินไปในทิศทางที่สอดคล้องกับผลลัพธ์หรือเป้าหมาย

“เห็นบ่ ชั้นผิดกันยามไต่ผู้อื่นยากนำเหม็ด เค็กเวียกเค็กงาน ไผสิหมั้นมายากนำคนผิดกัน”

(เห็นหรือยังว่า ทะเลาะกันครั้งใดเดือดร้อนถึงคนอื่นด้วย ต้องวางมือจากภารกิจต่าง ๆ เพื่อมาร่วมการเจรจาไกล่เกลี่ย คนเขาไม่ยอมมายุ่งในเรื่องเช่นนี้บ่อย ๆ, ผู้วิจัย)

กรณีความขัดแย้งจากเหตุรถล้นแนวเขตที่ดิน บรรยากาศขณะเตรียมความพร้อมก่อนการเจรจาค่อนข้างเครียด ทั้งนี้อาจเป็นผลมาจากการที่สมาชิกของครอบครัวที่เป็นเจ้าของสถานที่ในการเจรจาไกล่เกลี่ยพูดคุยกันเป็นช่วง ๆ ขณะเตรียมความพร้อมเกี่ยวกับกรณีขัดแย้งในทำนองว่า ไม่คาดคิดว่าคู่กรณีซึ่งเป็นญาติและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันมาตลอดจะกระทำเช่นนี้

“กินสุกกินดิบมานำกัน อยากรายลูกหลานเกิดใหม่ใหญ่ลุน” สมาชิกของครอบครัวผู้เป็นแม่กล่าว

(มีอะไรก็แบ่งปันกันมาตลอด เหตุการณ์นี้ทำให้อับอายลูกหลาน, ผู้วิจัย)

2.2 ผู้เข้าร่วม และตำแหน่งที่นั่ง

เมื่อตัวกลางในการไกล่เกลี่ยมาถึง ผู้เข้าร่วมกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยที่กำลังรออย่างใจจดจ่อมีสีหน้าโล่งใจ เจ้าของสถานที่ที่ทักทายแล้วเดินหน้านำมายังที่นั่งที่จัดเตรียมไว้บริเวณชั้นล่างของบ้าน เป็นการนั่งกับพื้นปูด้วยเสื่อทับอีกที ระหว่างนี้การทักทายถามไถ่ระหว่างผู้เข้าร่วมการเจรจาไกล่เกลี่ยและตัวกลางในการไกล่เกลี่ยยังคงดำเนินต่อไป บ้างก็อธิบายถึงเหตุผลในการมาถึงสถานที่ก่อนข้างล่าช้าของตัวกลางการเจรจาไกล่เกลี่ยแทนการอธิบายด้วยตัวเอง

ในการจัดเตรียมที่นั่ง แม้ไม่มีแบบแผนอย่างเคร่งครัดและไม่มีเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการแบ่งแยก แต่พอเข้าใจได้ว่าว้ายึดตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติกันมาและรับรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกของชุมชน เมื่อสังเกตจากคุณลักษณะของบุคคลตามตำแหน่งการนั่ง อาจแบ่งได้เป็น 3 พื้นที่ ดังนี้ วงในหรือศูนย์กลางเป็นที่นั่งของตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ย ขนาบข้างแบบเยื้องมาทางด้านหน้าเล็กน้อยด้วยคูร์ณีและญาติผู้ใหญ่ที่สำคัญของคูร์ณี วงกลางซึ่งจัดให้หันหน้าไปทางตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ยเป็นที่นั่งของสมาชิกของชุมชนที่มีความอาวุโสรวมทั้งญาติของคูร์ณีที่นอกเหนือจากผู้ที่นั่งอยู่ใน วงนอกเป็นพื้นที่ของผู้ที่เข้าร่วมเหตุการณ์ด้วยความสนใจ วงนี้มีความหลากหลายด้านวัยโดยมีทั้งเด็ก หนุ่มสาวและผู้ใหญ่ปะปนกัน การจัดระเบียบหรือการเข้าประจำที่นั่งทั้ง 3 พื้นที่โดยใช้ดุลพินิจของแต่ละคนโดยเฉพาะวงกลางและวงนอกสามารถสะท้อนถึงลำดับชั้นในเชิงอำนาจหรือความมีอาวุโส

2.3 เริ่มการเจรจาไกลเกลี่ย

เมื่อกระบวนการเจรจาไกลเกลี่ยเริ่มขึ้น ตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ยกล่าวนำด้วยน้ำเสียงหนักแน่น ไม่ห้วนแต่แฝงด้วยความจริงจัง มีจังหวะพอดี ไม่ช้าหรือเร็วจนเกินไป เป็นการแจ้งผู้เข้าร่วมการเจรจาไกลเกลี่ยให้ทราบถึงที่มาของความขัดแย้ง เจตนาในการจัดให้มีการเจรจาไกลเกลี่ยและแจ้งเกี่ยวกับบุคคลที่เข้าร่วมการเจรจาไกลเกลี่ย การแจ้งดังกล่าวนี้มีนัยถึงความสำคัญของการเจรจาไกลเกลี่ยโดยสื่อความหมายทั้งในเชิงความหลากหลายของผู้เข้าร่วมการเป็นสักขีพยาน และในเชิงอำนาจของเวทีการเจรจาไกลเกลี่ย ในอีกมุมหนึ่งถือว่าการกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมโดยเฉพาะคูร์ณีเกิดความเชื่อถือว่าไว้วางใจและยอมรับผลของการดำเนินการเจรจาไกลเกลี่ยดังตัวอย่างบทสนทนา

“เว้าออกมาให้สุดแล้วเด้อ ผู้เฒ่าผู้แก่เพิ่มจั่งสิเห็นว่าไฟผัดไฟอี๊กหม่องใด๋ ชั้นอ่าวไ่ว่เพิ่มกะสิบอกสิสอนบ่ถี้กหม่อง”

ตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ยกล่าว กรณีกการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา (ขอให้ทั้งสองฝ่ายเล่าเรื่องราวทั้งหมดตามความเป็นจริงเพื่อให้ผู้ใหญ่พิจารณาว่าใครถูกใครผิดตรงไหน หากปกปิดไว้ ผู้หลักผู้ใหญ่อาจให้คำแนะนำสั่งสอนที่ไม่ตรงกับประเด็นปัญหา, ผู้วิจัย)

หลังจากซักไซ้ไล่เลียงสามีภรรยาอยู่ครู่หนึ่ง ตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ยเชิญชวนผู้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็น

“ฟังเบิ่งแล้ว ผู้เฒ่าผู้แก่เฮาสีว่าจั่งใด๋” ตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ยขอความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วม

(ตามเรื่องราวที่สามีภรรยาเล่ามา ผู้หลักผู้ใหญ่ในที่นี้มีความคิดเห็นอย่างไร, ผู้วิจัย)

กรณีความขัดแย้งจากเหตุการณ์รื้อกล้าแนวเขตที่ดิน หลังจากแจ้งผู้เข้าร่วมให้ทราบถึงที่มาของความขัดแย้ง และแจ้งเกี่ยวกับบุคคลที่เข้าร่วมการเจรจาไกลเกลี่ยแล้ว ตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ยแจ้งเจตนาในการจัดให้มีการเจรจาไกลเกลี่ย ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า บรรยากาศในช่วงเวลาดังกล่าวนี้เสียบกว่ากรณีกการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา ทั้งตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ยและผู้เข้าร่วมค่อนข้างระมัดระวังการพูดและกิริยาอาการ โดยเฉพาะตัวกลางในการเจรจาไกลเกลี่ย

ทั้งนี้ อาจต้องการให้คู่กรณีเกิดความไว้วางใจ กล่าวเปิดเผยความรู้สึกและบอกเล่าเรื่องราวตามความเป็นจริง การแทรกแซงเกิดขึ้นเมื่อเห็นว่าการเล่าเรื่องหรือการแสดงความคิดเห็นของคู่กรณีอาจนำไปสู่การโต้เถียงกันที่รุนแรงขึ้น

“ทั้งสองกำลังสองฝ่ายกะฮับว่าได้ผัดพานกันอีหลี กะเลยหาเล่าหาแกมาเว่วกัน สิได้ตั้งมกันคือเก่า”, ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยแจ้งเจตนาหรือเป้าหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ย

(ทั้งสองฝ่ายยอมรับว่าเป็นคู่กรณีความขัดแย้งกันจริง จึงต้องการให้มีการเจรจาไกล่เกลี่ย เพื่อให้ความสัมพันธ์ต่อกันกลับมาดีดังเดิม โดยได้เชิญญาติ/ผู้หลักผู้ใหญ่เข้าร่วมการเจรจาไกล่เกลี่ย, ผู้วิจัย)

“มันมีหลักเขตอยู่ ลืมเบิ่งชื่อ ๆ ดอก พ่อใหญ่กะเคยเป็น มาคิดได้นำกัน เอ้า! ลืมตัวนี้เว่วกันแล้วกะเขาเคียดเขาขมให้กันดอก ขึ้นบ่จั่งขึ้น ชั่งกันจนฮอดมือตาย”

ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยกล่าว

[มีหลักแนวเขตอยู่แล้ว แต่บางทีก็ผลอลืม ผม (พ่อใหญ่) ก็เคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับการลืมแนวเขตที่ดิน มานึกได้ที่หลัง เมื่อปรับความเข้าใจกันแล้วก็ไม่ได้ถือโกรธต่อกัน ไม่เช่นนั้นก็จะเกลียดกันจนวันตาย, ผู้วิจัย]

2.4 ความยืดหยุ่น

ในการเข้าร่วมการเจรจาไกล่เกลี่ยนั้น สมาชิกของชุมชนเข้าร่วมด้วยความสมัครใจโดยมีทั้งผู้ที่ได้รับเชิญด้วยวาจาและผู้ที่ไม่ได้รับเชิญ กรณีการเชิญด้วยวาจา นั้น ผู้ที่ได้รับเชิญอาจปฏิเสธต่อหน้าผู้เชิญพร้อมแจ้งเหตุผล หรือไม่ได้ปฏิเสธต่อหน้าแต่ไม่เข้าร่วมในวันเจรจาไกล่เกลี่ย ที่สำคัญอย่างยิ่ง คือผู้เข้าร่วมเป็นผู้กำหนดเอง (self-determination) ทุกอย่าง ดังนั้น การเจรจาไกล่เกลี่ยจึงมีความยืดหยุ่น ผันแปรตามสถานการณ์เฉพาะหน้าและการใช้ดุลพินิจ ดังกรณีวันเจรจาไกล่เกลี่ย การทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา ระหว่างการเจรจาไกล่เกลี่ย ผู้เข้าร่วมจำนวนหนึ่งพูดคุยกามไถ่กันเกี่ยวกับการเลี้ยงวัวและราคาซึ่งจับใจความได้ว่าในเวลานั้นวัวมีราคาสูง ผู้เป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยถือโอกาสนำเอาประเด็นราคาวัวเข้ามาแทรก โดยอาจเห็นว่าเรื่องนี้สามารถทำให้สามีภรรยาหันเหอารมณ์หรือความรู้สึกจากความโกรธเคืองซึ่งกันและกันสู่การให้ความสำคัญกับการทำมาหากิน

“ฟ่าวไปซื้อจัวมาเลี้ยงชามันราคาดี ผิดกันบ่ได้หยังดอก” ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยกล่าวกับสามีภรรยา

(ให้รีบซื้อวัวมาเลี้ยงในช่วงเวลาที่มีราคาสูง การทะเลาะกันไม่ได้ประโยชน์อะไร, ผู้วิจัย)

กรณีวันเจรจาไกล่เกลี่ยกรณีข้อพิพาทจากการรุกรานแนวเขตที่ดิน ระหว่างการเจรจาไกล่เกลี่ย หลอดไฟฟ้ากระพริบเป็นช่วง ๆ ประมาณ 3 ครั้ง อันเนื่องมาจากแรงลมพร้อมเสียงฟ้าร้อง ซึ่งส่งสัญญาณว่าฝนอาจจะตก ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้ ผู้เข้าร่วมต่างพูดพิมพ์ในลักษณะแสดงความกังวลว่าไฟฟ้าอาจดับหากลมพัดแรงขึ้นกว่านี้หรือหากฝนตก ผู้อาวุโสรายหนึ่งถือโอกาสนี้กระตุ้นเตือนให้รีบบรรลุเป้าหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ย

“ชั้นไฟดับมันกะลียากนำพ่อแม่พี่น้องผู้เพื่อนมาตุ้มมาโฮมอยู่หนึ่ง ให้ฮักแพงกัน เบิ่งแยงกัน คือเก่านั้นละ พ่อใหญ่ว่าจั่งได้สัน” ผู้อาวุโสรายหนึ่งกล่าว

[หากไฟฟ้าดับ ทุกคนในที่นี้คงลำบากในการเดินทางกลับไปบ้าน ขอให้ (คู่กรณี) กลับมารักกัน/ มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันดังที่เคยเป็นมา พ่อใหญ่ (ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย) มีความเห็นอย่างไร, ผู้วิจัย

อีกเหตุการณ์ที่สะท้อนถึงความยืดหยุ่นและการกำหนดเอง คือ การเข้าหรือออกจากสถานที่การเจรจาไกล่เกลี่ยซึ่งทำได้ตลอดเวลา จากการสังเกตของผู้วิจัย มีทั้งผู้ที่มาเพิ่มและผู้ที่ยอกจากสถานที่ขณะที่การเจรจาไกล่เกลี่ยกำลังดำเนินไป ที่น่าสนใจคือ แทนที่การเข้าออกจากสถานที่ก่อนการเจรจาไกล่เกลี่ยก่อนเสร็จสิ้นจะส่งผลกระทบในทางลบแต่กลับส่งผลดีต่อการเจรจาไกล่เกลี่ย โดยผู้เข้าร่วมใช้สถานการณ์ดังกล่าวนี้เป็นเงื่อนไขในการทำให้การเจรจาไกล่เกลี่ยบรรลุเป้าหมายเร็วขึ้น

“ให้ตั้งมกันคือเก่าชะเนาะบัดนี้ พ่อแม่พี่น้องเพื่อนกะหิวนอนแล้ว” ผู้เข้าร่วมเจรจาไกล่เกลี่ยกรณีข้อพิพาทจากการถูกล่าแนวเขตที่ดินรายหนึ่งกล่าวเมื่อเห็นว่าผู้เข้าร่วมราว 2-3 คน ออกจากสถานที่

(ขอให้กลับมามีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเหมือนเดิม ญาติพี่น้องที่มาร่วมการเจรจาไกล่เกลี่ยง่วงนอนแล้ว, ผู้วิจัย)

2.5 บทบาท บทสนทนาและลีลาในการเกลี้ยกล่อม

แม้เป้าหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ยมีความชัดเจนและไม่ซับซ้อน แต่การบรรลุเป้าหมายโดยเร็วและราบรื่นเป็นเรื่องที่ต้องใช้ความพยายามอย่างมากเพราะเป็นการใช้ความสามารถในการเกลี้ยกล่อมโอ้อโหมคู่กรณีให้เข้าใจประเด็นต่าง ๆ ที่หยิบยกขึ้นมาพูดคุยและยอมรับผลลัพธ์หรือเป้าหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ย ด้วยเหตุนี้ การแสดงบทบาทของผู้เข้าร่วม ช่วงจังหวะและลีลาในการรับช่วงและส่งต่อบทบาทจึงถือเป็นกลวิธีสำคัญในการเกลี้ยกล่อมโอ้อโหม

สำหรับตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย บทบาทสำคัญโดยรวมคือนำหรือเป็นแกนกลางการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยครอบคลุมตั้งแต่การเปิดการเจรจาไกล่เกลี่ย การให้คู่กรณีเล่าเรื่องราวการส่งต่อความคิดหรือประเด็นให้ผู้เข้าร่วมเพื่อการแสดงความคิดเห็นและกำหนดทางออกการปะติดปะต่อเรื่องราวหรือความคิดเพื่อเดินหน้าไปยังเป้าหมาย และการสรุป สิ่งสำคัญที่จะทำให้การแสดงบทบาทดังกล่าวนี้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นคือการเลือกใช้ภาษา การแสดงออกถึงอารมณ์ความรู้สึกผ่านกิริยาอาการ น้ำเสียง แววตา สีหน้า การยิ้มหรือหัวเราะ รวมทั้งทิศทางของการมองหรือการทอดสายตา ซึ่งในสถานการณ์เช่นนี้ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยได้กำกับควบคุมให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับสถานการณ์เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและสะท้อนถึงความเป็นกลาง

ในการทำให้ผู้ฟังคล้อยตาม ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยไม่ได้กล่าวเฉพาะถ้อยคำสำนวนหลักที่เนื้อความเป็นข้อคิดหรือคำสอนโดยตรงเท่านั้น แต่ยังเพิ่มบางถ้อยคำสำนวนเข้ามาเพื่อให้ถ้อยคำสำนวนหลักมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น หรือเพื่อแสดงถึงความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจคู่กรณี ดังกรณีข้อความ “*เห็นจั่งว่า*” ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับคำกล่าว “*ดังที่โบราณว่าไว้*” เมื่อเพิ่มเข้ามาแล้วมีนัยว่าข้อคิดหรือคำสอนนั้นไม่ได้กล่าวออกมาลอย ๆ แต่เป็นข้อคิดหรือคำสอนที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และอีกกรณีคือข้อความ “*กะจั่งชั้นหละ บ่ว่าไผกะตาม*”

ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับคำกล่าว “*ก็เป็นแบบนี้กันทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นอย่างไหนก็ตาม*” เมื่อเพิ่มเข้ามาแล้วมีนัยว่าผู้ฟังเข้าใจอารมณ์และความรู้สึกของคนพูด และเห็นว่าสิ่งที่ได้ฟังนั้นเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นได้ไม่ยากกับใครก็ตาม

“*เพิ่งจั่งว่า ผัวเมียนี้กูมึงอย่าให้ว่า มีแต่ช้อยและเจ้าตะผองเก่าชั่วชิวัง*” ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยกล่าวหลังจากปล่อยให้ผู้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นอยู่ครู่หนึ่ง

(สามีภรรยา ไม่ควรใช้คำพูดที่หยาบคายในการพูดคุยกัน ให้ใช้คำสรรพนามที่สุภาพตลอดไปจนแก่จนเฒ่า, ผู้วิจัย)

“*กะจั่งชั้นหละ บว่าไผกะตาม ชั้นกำลังสูน*” ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยกล่าวหลังจากคู่กรณีฝ่ายหนึ่งของกรณีข้อพิพาทจากการรุกร้าแนวเขตที่ดินแล้วว่าได้ถอนเสารั้วของคู่อริที่รุกร้าแนวเขตด้วยความโมโห

(ก็เป็นแบบนี้กันทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นอย่างไหนก็ตาม ด้วยความโมโห, ผู้วิจัย)

สำหรับผู้เข้าร่วม บทบาทสำคัญคือการเอื้ออำนวยให้กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยดำเนินไปในทิศทางที่สอดคล้องกับเป้าหมายด้วยการมีส่วนร่วมในการคลี่คลายประเด็นต่าง ๆ ที่เป็นสาเหตุของความขัดแย้งที่ละประเด็นจนกว่าจะบรรลุเป้าหมาย ดังนั้น การแสดงบทบาทได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะที่สะท้อนผ่านภาษาแห่งการเกลี่ยกลม่อโโลมจึงเป็นกลวิธีที่สำคัญในการคลายและกลบฝังความโกรธเคือง

“*ฟังเอาเด้อ พ่อใหญ่ลาวบอกลาวสอน แล้วกะพากันจื่อจำเอา ชั้นเฮ็ดนำคือเพื่อนว่าดีโปก*” ญาติผู้ใหญ่คนหนึ่งของฝ่ายภรรยาบอกว่า กรณีการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา

[ฟังและไตร่ตรองดู คำแนะนำสั่งสอนของผู้ใหญ่ (ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย) ขอให้จดจำไว้ เมื่อปฏิบัติตามก็จะเกิดผลดี โดยถ้อยคำ “*ฟังเอาเด้อ*” มักกล่าวในกรณีที่ผู้หลักผู้ใหญ่กล่าวกับผู้ที่มีอาวุโสน้อยกว่า โดยผู้กล่าวมักใช้โทนเสียงที่นุ่มนวลพร้อมด้วยท่าทีอ่อนโยน เพราะต้องการสื่อถึงความเอ็นดู ความรักและความปรารถนาดี ทั้งนี้ เพื่อโน้มน้าวความรู้สึกและความคิดของผู้ฟังให้คล้อยตาม, ผู้วิจัย]

“*ชั้นเว้ากันให้แจ้งให้ชาวแล้ว เอาจังชีสา หยับเส้าฮั่วคีนมาหม่องฮอยเขตถ่อนันตัวเนาะ ฮีพ่อใหญ่ว่าจั่งใด*” ผู้เข้าร่วมเจรจาไกล่เกลี่ยกรณีข้อพิพาทจากการรุกร้าแนวเขตที่ดินรายหนึ่งเสนอทางออกต่อตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย

[ในเมื่อพูดคุยกันจนเห็นข้อเท็จจริงทั้งหมดแล้ว เอาจังชีสา หยับเส้าฮั่วกลับมา ให้ตรงกับแนวเขต พ่อใหญ่ (ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย) มีความคิดเห็นอย่างไร, ผู้วิจัย]

“*ให้ติงงามกันคือเก่าชะเนาะบัดนี้ พ่อแม่พี่น้องเพิ่นกะหิวนอนแล้ว*” ผู้เข้าร่วมเจรจาไกล่เกลี่ยกรณีข้อพิพาทจากการรุกร้าแนวเขตที่ดินรายหนึ่งกล่าวเมื่อเห็นว่าผู้เข้าร่วมบางคนลุกออกจากสถานที่

(ขอให้กลับมามีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเหมือนเดิม ญาติพี่น้องที่มาช่วยการเจรจาไกล่เกลี่ยง่วงนอนแล้ว, ผู้วิจัย)

สำหรับคู่กรณีความขัดแย้ง การยอมให้มีการเจรจาไกล่เกลี่ยเท่ากับเป็นการรับรู้และยอมรับเป็นเบื้องต้นว่าเป้าหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ยคือการคืนดีกันตามธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมา สิ่งที่น่าสนใจจากการเล่าเรื่องเกี่ยวกับความเป็นมาของความขัดแย้งของคู่กรณีมีสองประการ ได้แก่

ประแรก เป็นความท้าทายต่อบทบาทหน้าที่ของตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย เพราะต้องรู้เท่าทันเจตนาของผู้เล่าเรื่องและรักษาไว้ซึ่งความเป็นกลาง ไม่อ่อนไหวเกินไปจนก่อให้เกิดความลำเอียงและตัดบทหรือแทรกแซงในช่วงเวลาที่เหมาะสม และอีกประการ การเล่าเรื่องให้ตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยฟังที่ละฝ่ายเป็นกลวิธีในการหลีกเลี่ยงการแย่งชิงพื้นที่ในการพูด หลีกเลี่ยงการปะทะกันหรือการต่อความยาวสาวความยืด ดังนั้น การพูดแทรกหรือการแสดงพฤติกรรมใด ๆ ที่แสดงถึงการขัดจังหวะของคู่กรณีขณะที่อีกฝ่ายกำลังพูดจึงปรากฏให้เห็นน้อยมาก

โดยสรุป การเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งภายในชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาภายในเป็นกระบวนการที่ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์เพื่อบรรลุเป้าหมาย ‘การคืนดีกัน’ ในเชิงศาสตร์ เห็นได้จากการใช้หลักจิตวิทยาและบริหารจัดการเกี่ยวกับองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น บุคคล ทรัพยากร วันเวลาและสถานที่ ในเชิงศิลป์ เห็นได้จากการปรับกระบวนการ พฤติกรรม และองค์ประกอบให้สอดคล้องกับสถานการณ์โดยคงไว้ซึ่งแก่นหลักตามธรรมเนียมดั้งเดิมที่

อภิปรายผล

การแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างสมาชิกของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาภายในเป็นกระบวนการที่ประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ได้แก่ การเตรียมความพร้อมก่อนวันเจรจาไกล่เกลี่ยและการดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ย ดังนั้น การสรุปผลการศึกษาในที่นี้จึงเป็นการนำเสนอสองขั้นตอนดังกล่าวนี้

1. การเตรียมการก่อนถึงวันเจรจาไกล่เกลี่ย

ภารกิจสำคัญคือการเตรียมความพร้อมด้านองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะด้านทรัพยากร วันเวลา สถานที่และการให้ข้อมูลเบื้องต้นแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง สิ่งที่น่าสนใจในขั้นการเตรียมความพร้อม คือ ความสามารถในการระดมและเกลี้ยกล่อมบุคคลที่เกี่ยวข้องเพื่อการเข้าร่วม โดยเฉพาะตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย และอีกประการคือ ความขัดแย้งกลายเป็นประเด็นสาธารณะในระดับหมู่บ้านหรือชุมชน โดยเรื่องราวความขัดแย้งได้แพร่สะพัดไปทั่วหมู่บ้านจากการเล่าปากต่อปาก ทำให้สมาชิกของชุมชนที่สนใจตัดสินใจเข้าร่วมการเจรจาไกล่เกลี่ย แม้ไม่ได้รับเชิญ

2. วันเจรจาไกล่เกลี่ย

กล่าวได้ว่าแก่นหลักที่ปรากฏในกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคือการแทรกแซง (interventions) ของผู้เข้าร่วมฝ่ายต่าง ๆ เพื่อคลี่คลายปมความขัดแย้งที่ละปมจนสามารถบรรลุเป้าหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ย ดังนั้น บทบาทสำคัญของผู้เข้าร่วม คือ การร่วมกันโอ้อวมและอำนวย (persuading / facilitating) ให้การเจรจาไกล่เกลี่ยดำเนินไปในทิศทางที่สอดคล้องกับเป้าหมาย โดยมีตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการกระบวนการแบบมีส่วนร่วมด้วยการเปิด-ส่งต่อ และรับและเชื่อมโยงประเด็น ดังนั้น พฤติกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในรูปการขยายความประเด็นเพื่อการหารือ การสรุป การเสนอหรือการเปิดและการส่งต่อประเด็น รวมทั้งการเร่งเร้าการบรรลุเป้าหมายด้วยการนำองค์ประกอบหรือปัจจัยเข้าที่ไม่ได้กำหนด

ให้เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยมาก่อนหน้านี้ เช่น การอ้างสภาพดินฟ้าอากาศ หรือแม้กระทั่งการสร้างเงื่อนไขขึ้นตามสถานการณ์เฉพาะหน้า เช่น การอ้างถึงความหิว ความง่วง ความวิตกกังวลต่อสภาพดินฟ้าอากาศของผู้เข้าร่วม ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นกลวิธีในการบรรลุเป้าหมาย ซึ่งสะท้อนถึงความยืดหยุ่นของกระบวนการและความมีลักษณะด้านภาษา บทสนทนา การรับมือ และการใช้ประโยชน์จากสถานการณ์เฉพาะหน้า

จากสรุปผลการศึกษา อภิปรายผลได้ดังนี้

การแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาภายในทำให้ชุมชนบริหารจัดการด้วยตนเอง (self-management) ดังนั้น ชุมชนจึงสามารถออกแบบและกำหนดองค์ประกอบต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับเป้าหมายของการเจรจาและบริบทของชุมชน นี่คือการแก้ปัญหาความขัดแย้งแบบทางเลือก (Alternative Dispute Resolution: ADR) ที่ชุมชนเป็นผู้กำกับควบคุมและเป็นทางออกให้กับปัญหานั้นๆ การที่เกื้อหนุนกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยอาศัยกระบวนการยุติธรรมที่เป็นทางการ ทั้งความยืดหยุ่น ค่าใช้จ่ายสูง ความยุ่งยากซับซ้อน และการขาดการมีส่วนร่วม “ไหนจะต้องเป็นไปตามคิว ไหนจะความล่าช้าจนไม่มีกำหนด และไหนจะต้องกล่าวหาหรือใส่ร้ายป้ายสีกันเพื่อนำไปสู่การตัดสินของผู้พิพากษา” (Osi, C., 2008, pp. 164, 178)

การบริหารจัดการด้วยชุมชนเองปรากฏให้เห็นตั้งแต่การเตรียมการก่อนการเจรจาไกล่เกลี่ย จากความพยายามของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในส่วนนี้แสดงให้เห็นว่าการเตรียมการก่อนการเจรจาไกล่เกลี่ยมีผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการเจรจาไกล่เกลี่ยอย่างมาก ดังที่ Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE, n.d.) กล่าวถึงความสำคัญของการเตรียมการว่าเป็นการให้เวลาผู้เข้าร่วมโดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยสำหรับการวินิจฉัยแยกแยะปะปนต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกันอยู่ในความขัดแย้งเพื่อกำหนดประเด็น จัดวางลำดับและกำหนดกลวิธีในการคลี่คลายในวันเจรจาไกล่เกลี่ย และที่สำคัญอีกประการ คือ เป็นขั้นตอนของการกระตุ้นและระดมการมีส่วนร่วมในวันเจรจาไกล่เกลี่ย ดังที่ UN Department of Political and Peacebuilding Affairs ได้กล่าวถึงคุณค่าของการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยใช้ภูมิปัญญาภายในว่าเป็นการออกแบบกระบวนการให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละท้องถิ่นและเป็นการนำเสนอเวทีการเจรจาไกล่เกลี่ยต่อสมาชิกของชุมชนเพื่อเชิญให้เข้ามามีส่วนร่วม (DPPA, 2020)

เนื่องจากเวทีการเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นของชุมชน บริหารจัดการโดยชุมชน ดังนั้น กระบวนการตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดจึงมีความยืดหยุ่น (flexibility) เพราะกฎเกณฑ์หรือแนวทางปฏิบัติถูกสร้างจากพื้นที่ (ground rules) นอกจากนี้ การที่เป้าหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ยชัดเจน ไม่ซับซ้อนและรับรู้กันทั่วไป สิ่งที่ปรากฏให้เห็นในวันเจรจาไกล่เกลี่ยคือความหลากหลายของกลวิธีในการบรรลุเป้าหมายซึ่งเมื่อพิจารณาโดยรวมเรียกได้ว่าเป็นกระบวนการแห่งการเกลี้ยกล่อมโอบอ้อม (persuading / facilitating) และพึงกลบความบาดหมางใจต่อกันที่สะท้อนถึงความมีลักษณะเฉพาะของบทสนทนาและภาษา ส่งผลให้ปัญหาหรือความคับข้องใจที่เก็บไว้ภายในถูกบอกเล่าด้วยความเต็มใจ

ความกระตือรือร้นและความสอดคล้องกันในการเกลี้ยกล่อมโอล์มเป็นผลมาจากแรงจูงใจของผู้เข้าร่วม กล่าวคือ เมื่อเวทีการเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นของชุมชนและบริหารจัดการโดยชุมชน การมีส่วนร่วมและการเข้าร่วมจึงเป็นไปด้วยความสมัครใจเพื่อแสดงถึงความรับผิดชอบต่อชุมชนหรือส่วนรวม (Lundy, B. D., Collette, T. L. & Downs, J. T., 2022, p. 10) เวทีที่ปราศจากบุคคลภายนอกทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าร่วมมีลักษณะเป็นแนวราบ โดยมีความสมดุลด้านอำนาจ (power balance) ไม่มีใครได้เปรียบเสียเปรียบด้านอำนาจในการตัดสินใจและผู้เข้าร่วมต่างใช้อำนาจเพื่อบรรลุเป้าหมายเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยจึงไม่ยืดเยื้อ ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายและทรัพยากรอื่น ๆ และคุณค่าที่สำคัญอีกประการ คือ เป็นรากฐานของความสงบสุขในระดับชาติ ดังที่ Lundy, B. D., Collette, T. L. & Downs, J. T. (2022, p. 8) ชี้ให้เห็นว่าการแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาภายในเป็นวิธีการที่ทำให้ความขัดแย้งไม่ยืดเยื้อ ไม่ลุกลามบานปลายจนขยายวงกว้างออกไปเรื่อย ๆ

ข้อเสนอแนะ

ข้อค้นพบที่สำคัญของการแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาภายในคือ เป็นเวทีหรือกระบวนการที่ชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการเองและชุมชนใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกของชุมชน การเป็นเวทีของชุมชนทำให้มีความยืดหยุ่นด้านวิธีการซึ่งเน้นการบรรลุเป้าหมายเป็นสำคัญ และเกิดความประหยัดทรัพยากรทั้งเวลาและค่าใช้จ่าย เมื่อพิจารณาจากคุณค่าดังกล่าวนี้ ข้อเสนอแนะในที่นี้ คือ ภาครัฐควรตระหนักถึงความสำคัญของการเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาภายในให้มากกว่านี้ ซึ่งทำได้ด้วยการกำหนดเป็นแนวนโยบายหรือแนวปฏิบัติในรูปแบบต่าง ๆ ในที่นี้ขอนำเสนอ 4 แนวทาง ได้แก่ แนวทางแรก การเผยแพร่หรือสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าตามที่กล่าว โดยเฉพาะการประชาสัมพันธ์โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม แนวทางที่สอง สนับสนุนให้มีการจัดตั้งหน่วยงานหรือองค์กรด้านการเจรจาไกล่เกลี่ยในท้องถิ่นซึ่งอาจเป็นในระดับตำบลหรือระดับชุมชนหรือหมู่บ้าน การเลือกหรือแต่งตั้งผู้ไกล่เกลี่ยภายในชุมชนโดยชุมชน พร้อมทั้งจัดสรรงบประมาณสนับสนุนค่าใช้จ่ายตามที่เห็นสมควร เช่น สำหรับการฝึกอบรมพัฒนาการประชุม ค่าตอบแทนรายปีสำหรับผู้ไกล่เกลี่ย เป็นต้น แนวทางที่สาม การส่งเสริมการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านการเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งในชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาภายในในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจัดให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เวทีการถอดบทเรียน ช่องทางหรือแนวทางการในการสืบสด การสร้างเครือข่าย เป็นต้น และแนวทางสุดท้าย การพัฒนาความรู้และทักษะของผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้ไกล่เกลี่ย ในมิติที่สัมพันธ์กับบริบทในปัจจุบัน อาทิ ทักษะในการสื่อสาร จิตวิทยา เทคโนโลยี เป็นต้น ทั้งนี้ โดยไม่กระทบต่อภูมิปัญญา องค์ความรู้หรือแนวปฏิบัติที่เป็นแก่นดั้งเดิม

สำหรับการวิจัยในอนาคตประกอบด้วย 3 ประเด็นที่น่าสนใจ ได้แก่ ประเด็นแรก การวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีความขัดแย้งภายหลังการเจรจาไกล่เกลี่ย ประเด็นที่สอง การวิจัยเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของคู่กรณีความขัดแย้งหลังกระบวนการสิ้นสุดระหว่างคู่ที่ใช้วิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยใช้ภูมิปัญญาภายในและคู่ที่อาศัยการฟ้องร้องต่อศาลหรือกระบวนการ

ยุติธรรมแบบเป็นทางการ และประเด็นสุดท้าย การวิจัยในเชิงการต่อยอดองค์ความรู้ด้านวิธีการ
เจรจาไกล่เกลี่ยโดยใช้ภูมิปัญญาภายใน อาทิ วิธีการถ่ายทอดหรือสืบทอด ความแตกต่างของ
การเจรจาไกล่เกลี่ยตามประเภทของความขัดแย้ง เช่น ความขัดแย้งภายในครอบครัว ความขัดแย้ง
ในเรื่องที่ดิน เป็นต้น

บรรณานุกรม

- จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย. (2548). *กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การคืน “อำนาจ” แก่ เหยื่อ
อาชญากรรมและชุมชน*. เอเชียแปซิฟิก ออฟเซ็ท.
- Benjamin, J. J., & Lundy, B. D. (2014). Introduction: Indigeneity and modernity, from
conceptual category to strategic juridical identity in the context of conflict.
In A. G. Adebayo, J. J. Benjamin & B. D. Lundy (Eds.), *Indigenous Conflict
Management Strategies: Global Perspectives* (pp. 1-12). Lexington Books.
- Bukari, K. N. (2013). Exploring indigenous approaches to conflict resolution: The case
of the Bawku conflict in Ghana. *Journal of Sociological Research*, 4(2), 86-104.
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among five
traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Have, P. ten. (2004). *Understanding Qualitative Research and Ethnomethodology*.
SAGE Publications.
- Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2005). Governance Matters IV: Governance
Indicators for 1996-2004. *Policy Research Working Paper*, No. 3630. World
Bank, Washington, DC.
- Lundy, B. D., Collette, T. L., & Downs, J. T. (2022). The effectiveness of indigenous
conflict management strategies in localized contexts. *Cross-Cultural
Research*, 56(1), 3-28.
- Organization for Security and Co-operation in Europe. (n.d.). *Mediation and Dialogue
Facilitation in the OSCE: Reference guide* (pp. 28-30). OSCE.
- Osi, C. (2008). Understanding indigenous dispute resolution processes and Western
alternative dispute resolution: Cultivation culturally appropriate methods in Lieu
of litigation. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 10(Fall 2008), 163-231.
- Tuso, H. (2016b). Indigenous processes of conflict resolution: Neglected methods of
peacemaking by the new field of conflict resolution. In H. Tuso & M. P.
Flaherty (Eds.), *Creating the Third Force: Indigenous Processes of
Peacemaking* (pp. 27-510). Lexington Books.

UN Department of Political and Peacebuilding Affairs. (2020). *UN Support to Local Mediation: Challenges and opportunities* (pp. 9-16). DPPA, Mediation Support Unit, Policy & Mediation Division.

UNDP, UNICEF, and UN Women. (2013). *Informal Justice Systems: Charting a Course for Human Rights-based Engagement*. Danish Institute for Human Rights, eds. UNDP, UNICEF and UN Women.

Yin, R. K. (2003). *Case Study Research: Design and Methods*. (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.